

УДК 321.01 (477) (092)

Я. Турчин

Національний університет "Львівська політехніка"

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ О. ЕЙХЕЛЬМАНА: ШЛЯХ ДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОГО ІДЕАЛУ

© Турчин Я., 2010

На основі аналізу науково-теоретичної спадщини О. Ейхельмана виділено та проаналізовано основні напрямки його наукових досліджень. Систематизацію праць здійснено в хронологічному порядку (розглянуто доеміграційний період і еміграційний), а також на підставі тематичного спрямування наукових розробок О. Ейхельмана. Розглянуто трансформацію наукового світогляду вченого від загальних, академічних уявлень про правову організацію державного життя і системи міжнародних відносин до обґрунтування державницької ідеї України та шляхів її реалізації.

Ключові слова: О. Ейхельман, науково-теоретична спадщина О. Ейхельмана, академічні уявлення про правову організацію державного життя, система міжнародних відносин, обґрунтування державницької ідеї України та шляхів її реалізації.

Turchyn Yaryna

THE MAIN DIRECTIONS OF THE SCIENTIFIC RESEARCH OF O. EIHELMANN: THE WAY TO THE FORMATION OF THE STATEHOOD IDEAL

Based on the analysis of scientific and theoretical heritage of O. Eihelmann the main directions of his research are singled out and analyzed. The systematization of his works is made in chronological order (period before emigratory period are considered) and on the basis of thematic focus of scientific working outs of O. Eihelmann. The transformation of the scientific outlook of the scientist from the general, academic understanding of the legal organization of public life and the system of international relations to substantiation of the statehood idea of Ukraine and ways of its realization.

Key words: O. Eihelmann, theoretical heritage of O. Eihelmann, academic understanding of the legal organization of public life, the system of international relations, the statehood idea of Ukraine and ways of its realization.

Розвиток державотворчих процесів в Україні безпосередньо пов'язаний із практичним застосуванням теоретичних розробок української політичної науки. Адже факт появи державної незалежності актуалізував цілу низку питань про способи і шляхи розбудови Української держави, запровадження ефективної системи державного управління, формування національної ідентичності, реалізації принципів розвинутої демократії, підняття соціального добробуту населення тощо. У цьому контексті знаний дослідник вітчизняної суспільно-політичної думки Ю. Левенець справедливо підкреслив, що вказана проблематика довела потребу в історико-політологічних дослідженнях минулого, у центрі яких виявляються, як правило, проблеми національної ідеї та її

державотворчі аспекти [7, с. 4]. Особливо плідно державотворчу ідею розробляли представники української суспільно-політичної думки кінця XIX – першої третини XX ст., які внаслідок становлення радянського окупаційного режиму змушені були емігрувати за кордон. З-поміж них виділимо постать О. Ейхельмана – активного учасника українського відродження 1917–1920 рр., ідеолога національного визвольного руху, відомого правознавця і педагога.

Дослідження його науково-теоретичної спадщини розпочалося лише після проголошення незалежності України і стосувалося, здебільшого, аналізу його конституційного проекту УНР та загальних проблем міжнародного права. Цінними, з огляду на новизну інформації, є праці сучасників ученого, зокрема: В. Біднова, В. Старосольського, А. Яковліва, П. Клунного, С. Дністрянського. Вони не лише систематизували значну частину праць О. Ейхельмана, а й проаналізували їхній зміст та розглянули практичну можливість використання запропонованих теоретичних ідей. Вперше в умовах незалежності аналіз суспільно-політичних ідеалів ученого провів відомий український дослідник В. Потульницький. Серед сучасних учених, які в контексті своїх наукових пошуків використали праці О. Ейхельмана, виділяються роботи М. Петріва, Н. Браїляна, Л. Заблоцької, О. Вішки, С. Віднянського, Т. Осташко, В. Денисова, К. Савчука та ін. Водночас можемо констатувати факт відсутності досліджень, які б виділяли основні напрямки наукової роботи О. Ейхельмана через систематизацію його праць. Автор ставить перед собою завдання виділити і проаналізувати основні тематичні напрямки наукових розробок О. Ейхельмана, розкрити їхні особливості в доеміграційний і еміграційний період життя ученого, показати трансформацію його ідей від загальних уявлень про державну організацію, її правове оформлення до обґрунтування ідеї незалежної національної Української держави. Адже, перебуваючи в еміграції, О. Ейхельман написав багато ґрунтовних праць, пов'язаних з ідеєю українського державотворення, а саме: організацією державної влади, визначенням України у системі міжнародних відносин, становленням системи місцевого самоврядування тощо.

Аналіз ключових етапів громадсько-політичної діяльності О. Ейхельмана засвідчив, що саме ґрунтовні теоретичні знання про політичну систему суспільства стали основою його державницької концепції. Протягом наукового життя як учений-реаліст він дотримувався гасла: “Життя є для науки та наука є для життя” [9, ф. 3793, оп. 1, спр. 123, арк. 69]. У дореволюційному науковому середовищі київської інтелігенції О. Ейхельман насамперед був знаний як видатний юрист, викладач, дійсний статський радник, а також славився “...своїм спартанськи-скромним життям вічного трудівника” [11, с. 380].

За час 50-літньої наукової діяльності О. Ейхельман видав більше як 40 праць німецькою, російською та українською мовами, опублікував понад 50 статей у наукових журналах і значну кількість публіцистичних робіт у часописах. Будучи балтійським німцем за походженням, професор досконало володів багатьма європейськими мовами, мав усталену репутацію потужного знавця державного і міжнародного права. Чимало його досліджень пов'язано з правовими аспектами функціонування держави через розгляд її внутрішніх і зовнішніх функцій. Якщо на початковому етапі своїх наукових пошуків О. Ейхельман більше уваги приділяв правовій організації державних інституцій та міждержавних відносин, визначенню суверенітету держави, то в еміграційний – ідеї українській державності та шляхи її реалізації. Еміграційне середовище істотно змінило не лише напрям наукових досліджень ученого, але і його суспільно-політичний світогляд. Відомий діяч української єврейської громади А. Марголін правильно підкреслив, що О. Ейхельман був надзвичайно відданий ідеї української державності і всі свої сили вже у зрілому віці віддав для її реалізації [11, с. 380].

Важливо відстежити трансформацію наукових ідей ученого, які до певної міри визначалися особливостями суспільно-політичних подій окресленої доби. Так, в одній із публікацій 1926 р. доволі оригінально визначено основні етапи розвитку наукових поглядів О. Ейхельмана у контексті тогочасних історичних процесів. Так, зазначено, що наукова діяльність О. Ейхельмана розпочалася в період, який: “...починається з часів щойно закінчених реформ Олександра II, проходить через

темряву чорної редакції “миролюбця” Олександра III, і, вступивши в смугу невдалого царювання останнього Романова і революційних бур першої чвертини нашого століття, досягає свого апогею вже на ґрунті відродження української державності, коли професор віддає свої сили, знання і великий досвід на благо українського народу” [8, с. 28]. Перші наукові праці О. Ейхельман написав німецькою мовою. Проте із переходом у Демидівський юридичний ліцей в Ярославлі він почав писати російською, а в період еміграції опанував і українську мову, якою написав багато дослідницьких праць політологічного змісту.

Чимало наукових робіт ученого, датованих до подій 1917–1920 рр., присвячені розробленню теоретичних проблем функціонування структурних елементів політичної системи, а також правовому їх обґрунтуванню. Наукові дослідження О. Ейхельман започаткував серією рецензій та оглядів із сфери публічного права та статей з історії дипломатичних стосунків Росії у XVIII ст. Первинна сфера наукових інтересів О. Ейхельмана стосувалася права війни, як і зрештою обидві його дисертації. Професор вивчав також і деякі загальні питання правової організації системи міжнародних відносин [6, с. 174].

Крім широких розвідок, впродовж 1878–1880 рр. О. Ейхельман опублікував низку коротких наукових ескізів у газетах і журналах, написаних німецькою мовою. З-поміж них, на думку теоретика міжнародного права В. Незабитовського, окремо потрібно виділити працю про військовий нейтралітет 1780 р. у системі міжнародних відносин. За його твердженням, статті О. Ейхельмана були критичного змісту, в них аналізувалися вітчизняні та іноземні праці із державного і міжнародного права [5, с. 165]. Першими довершеними науковими дослідженнями О. Ейхельмана стали роботи під назвами “Возникновение государств и наций” (Москва, 1882), “К вопросу об истории международного права и истории его литературы” (Київ, 1885), “Введение в систему международного права”: У 2 ч. (Київ, 1889, 1890).

У 1884 р. була опублікована перша частина курсу лекцій із загальної історії права О. Ейхельмана, в якій розкрито сутність первісних правових відносин, правових систем давнього Сходу і Греції. Праця була написана з широким використанням порівняльного методу. Невдовзі О. Ейхельман видав у двох томах “Хрестоматію Російського міжнародного права”, в якій довів позитивне значення міжнародних договорів у системі міжнародних відносин [9, ф. 3997, оп. 1, спр. 6, арк. 225].

У 1886–1890 рр. вийшла з друку праця О. Ейхельмана, а точніше курс міжнародного права під назвою “Очерки із лекції по міжнародному праву”, де закони держави він розглядає як самочинне джерело міжнародного права, а саме право трактує як певний порядок, що визначає тип міжнародних відносин між незалежними державами. У контексті окресленої тематики варто згадати такі праці дослідника, як “Історія іноземних законодавств” (1885), “Замітки про міжнародні трактати і міжнародне приватне право. Історичний нарис учень про право і державу” (1892), “Правовий статус військово-полонених напередодні російсько-японської війни” (1905) та ін. Як учений-міжнародник О. Ейхельман обґрунтував застосування теоретичних розробок та юридичних технік для підвищення авторитету міжнародного права, що дало йому змогу обґрунтувати існування загальних принципів міжнародного права і принципів абсолютного суверенітету у відносинах між державами. Учений здійснив класифікацію норм міжнародного права, зробив вагомий внесок у систематизацію та методичку його викладання, а також уклав збірник міжнародних договорів, підписаних з Росією, та документів російського законодавства з питань міжнародного права [4, с. 320].

Значна частина наукових праць О. Ейхельмана розкриває зміст державного і адміністративного права. Як фахівець з адміністративного права О. Ейхельман постійно підкреслював важливість місцевого самоврядування в Україні, відстежував вплив на нього західноєвропейського, магдебурзького, саксонського, кульмського та імператорського права [3]. У своїх працях він висловлює ідею широкої автономії місцевого самоврядування у сфері встановлення податків та розширення культурних функцій адміністративних одиниць. У контексті вирішення цього питання

він написав кілька ґрунтовних праць. Так, в науковому дослідженні “Очерки из лекций по русскому государственному праву” О. Ейхельман розглядає юридично-догматичні підстави виникнення російського державного права за допомогою об’єктивної і обґрунтованої критики чинних законів. У цій праці, на думку С. Дністрянського, учений показав вагоме значення прав та обов’язків громадян у сфері адміністративного та фінансового права, “...щоб навики суспільства у цих галузях державного життя знайшли дійсне легальне положення” [9, ф. 3997, оп. 1, спр. 6, арк. 225]. До цієї наукової тематики зараховуємо також дослідження О. Ейхельмана під назвою “Обзор центральных и местных учреждений и управлений”, написане з використанням юридично-догматичного методу, маючи на меті надати широку і достовірну інформацію про принципи організації та функціонування російського адміністративного апарату. Основну увагу приділено інститутам самоврядування та іншим елементам російського законодавства, які, на переконання О. Ейхельмана, містили в собі початки правильного адміністративного управління.

Важливо, що впродовж довгих років учений працює над питаннями муніципального управління і з цією метою проходить стажування за кордоном. Так, у 1894 р. О. Ейхельман перебував кілька місяців в Австрії та Німеччині для набуття досвіду із сфери функціонування міського та повітового самоврядування. Здобуті знання відобразились у його праці “Обзор всіх форм місцевого (земського, міського, станового) оподаткування та натуральних повинностей”, яка вийшла друком у 1895 р. за сприяння Міністерства фінансів Росії. Будучи прихильником демократичної системи взаємовідносин між центральними і місцевими органами влади, О. Ейхельман виступав за радикальну реформу місцевого самоврядування царської імперії. Не дивно, що в умовах централізованої Росії запропонований ним проект реформи місцевого самоврядування викликав бурю протестів в урядових колах і саме з цієї причини не був опублікований. Централізована, антидемократична система влади у царській Росії, жорстка цензура, тотальний контроль над розвитком політико-правових ідей не давали можливості ученому вільно пропагувати та розвивати ідеали демократії.

Проте наукові праці О. Ейхельмана, написані ним в еміграційний період, характеризуються абсолютно новим тематичним забарвленням. Обставини, в яких опинився учений, дали можливість повністю розкрити і розвинути його демократичні вподобання. Важливо зазначити, що наукова праця українських учених-емігрантів виокремилась за кількома основними напрямками, але одним із найпотужніших був політико-правовий. Відомий український громадський і політичний діяч початку ХХ ст., професор А. Яковлів виділив цілу низку тематично-наукових досліджень в галузі розвитку правових та державних відносин в Україні. Особливу увагу він звернув на праці О. Ейхельмана, підкреслюючи їхню унікальність. “Професор д-р Ейхельман, – констатує вчений, – знаний з визначної наукової діяльності на полі державного, адміністративного та міжнародного права ще з довоєнної доби в Росії, продовжує свою працю далі в Українському Університеті в Празі та в Господарській Академії у Подєбрадах” [2, с. 134].

Аналізуючи особливості еміграційного етапу наукової діяльності вченого, С. Дністрянський та В. Старосольський виділяють загальний напрямок наукової праці професора. У цьому контексті вони вказують на тісний взаємозв’язок між його теоретичними роботами з питань державного розвитку та практичними актуальними потребами суспільно-політичного життя. Здійснюючи науково-дослідницьку роботу, стверджують сучасники О. Ейхельмана, учений з’ясував реальну необхідність в дослідженні кожного питання, визначав ступінь його значущості, а також природно-правовий зміст. Такий підхід робив наукові дослідження вченого дійсно популярними, затребуваними і практичними. Основою наукових розробок О. Ейхельмана став порівняльний метод, що дав можливість зіставити основні форми державного устрою та структури суспільства у різних країнах світу. На основі отриманих результатів він визначав еволюцію державних форм як в найближчій перспективі (у праці “Політика права”), так і в подальшому майбутньому (у праці “Філософія права”) [2, с. 134].

Аналізуючи детальніше, можемо виділити кілька наукових напрямків тогочасних еміграційних досліджень О. Ейхельмана: правове обґрунтування системи міжнародних відносин із застосуванням аналізу геополітичної ситуації та визначення місця України в ній; правова організація держави, адміністративного управління із використанням світового досвіду, адаптованого до потреб України. Зокрема, в галузі міжнародного права він популяризував думку про природне право як єдине джерело правових норм у системі міжнародних відносин. Одночасно заперечував використання засад звичаєвого права у міждержавних стосунках [9, ф. 3882, оп. 1, спр. 14, арк. 339–340]. О. Ейхельман конструє науково обґрунтовану соціологічно-юридичну категорію – позитивну теорію в партикулярних нормах міжнародного права та доводить недоцільність кодифікації норм міжнародного права. У галузі державного права О. Ейхельман вказує на важливість вдосконалення системи вищої установчої (народної) влади і форм взаємодії з похідними гілками влади: законодавчої, виконавчої та судової. На рівні з ними розглядає систему державно-фінансового контролю і місцевого самоврядування у розумінні публічно-правових одиниць. Учений ще активніше обґрунтовує потребу розширення повноважень місцевих адміністративних одиниць, апелює до пропорційної виборчої системи, доводить необхідність запровадження плюральних голосів, а також вимагає ліквідації так званих “зв’язаних” списків.

Окремі наукові розробки О. Ейхельмана розкривали зміст суверенітету держави у його зовнішньому і внутрішньому вимірах. Проаналізувавши поняття суверенітету, О. Ейхельман відхилив популярну в ті часи тезу “обмеження суверенітету” і зазначив, що “...діло не в обмеженнях, але в розумній та доцільній “організації” суверенності, яка не є мертвою точкою у державному житті, але потребує розумного і соціального удосконалення” [2, с. 135]. Для системи адміністративного управління він обґрунтовує ідею формування “культурної держави” на основі правового устрою держави нового типу. Використовуючи соціологічні дослідження, О. Ейхельман характеризує стан суспільства у тогочасній культурній добі, його структурні елементи та форми організації, домінування громадянського суспільства над державними структурами та поступове розширення функцій від публічно-правової влади до громадських організацій. У системі демократичних уявлень дослідника центральною виступає ідея “конституційної державності”, де гармонійно реалізуються елементи республіканської форми правління.

В еміграційні роки з’явилися такі його праці, як “Історія державних конституцій”, “Система публічно-правової влади в сучасній державності”, “Система виконавчої влади в державі”, “Суть демократичного принципу й зміст конституційної державності”, “Проект для конституцій окремих земель в складі майбутньої союзної держави УНР”, “Плани і програми для складання повного свода законів по всьому публічному та приватному праву для звільненої у майбутньому часі великої України”, “Промислове право”, “Основи права”, “Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права” (Ч. 1), “Вступ до курсу адміністративного права” та ін. На жаль, значна частина з них не дійшла до сьогодення, розгубившись під час бурхливих історичних подій.

І лише обмежена їхня кількість була опублікована. Ім’я професора О. Ейхельмана відоме здебільшого завдяки його авторському проекту федерально-державної Конституції УНР, який ґрунтується на принципах народного суверенітету і федералізму та передбачає широке запровадження інституту референдуму. Учений пропонував в основу побудови демократичної конституційної Української держави покласти федеративні ідеї з використанням поглядів М. Драгоманова та державно-правової практики США і Швейцарії. О. Ейхельман підготував до друку і передав у видавництво Союзу Української Державності і проект Конституції земель УНР, в основу якого заклали аналогічні принципи.

У 1923 р. світ побачила його ґрунтовна праця “Реформа місцевого самоврядування на підставі демократично-республіканської державності”, де автор пропонує відмовитись від усталених поглядів про систему взаємовідносин “регіони – центр” з “всемогутнім суверенітетом” державної влади. Зміна системи місцевого самоврядування, на глибоке переконання професора,

“...базується на ідеї суверенітету суспільства, визнає за земствами та громадами не тільки адміністративно-автономний характер, а й політичний” [9, ф. 3793, оп. 1, спр. 123, арк. 48]. У третьому томі “Збірника Української Господарської Академії в Подєбрадах” за 1931 р. вийшла перша частина його праці “Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права”.

У рукописах ще залишилася ціла низка ґрунтовних праць О. Ейхельмана. Йдеться про праці, написані як українською, так і німецькою мовами. Лише деякі з них вийшли у світ доволі обмеженим накладом. Для студентської аудиторії він видрукував: 1) “Промислове право”, де розкривав зміст конституційних і загальноправових основ, властивості правових джерел промислового права, а також реалізацію його загально-теоретичних засад в сучасному соціально-державному устрої і особливості чинного промислового права в Чехословацькій Республіці; 2) “Основи права” – висвітлювали еволюційний рух розвитку права, правотворчість у судівництві і правознавстві, а також завдання правової науки; 3) “Історія державних конституцій”, яку присвятив розкриттю змісту середньовікової соціально-державної культури, тогочасним станово-представницьким установам, конституційним рухам у XVIII – XIX ст., переходу від монархічних до республіканських форм соціально-державного устрою [9, ф. 3882, оп. 1, спр. 1, арк. 4]. Та більшість праць О. Ейхельмана так і залишилися в рукописах. Серед них виділимо дослідження “Система виконавчої влади в державі”, де основну увагу зосереджено на визначенні місця виконавчої влади в сучасній державності, її організації – від вищих органів до центральних установ, а також принципи їхньої взаємодії та організації. У другій частині підготовленого дослідження “Побутові підстави, правничий уклад і сучасний культурний поступ міжнародного права” учений розкриває зміст правових джерел і передумови для кодифікації міжнародного права, виділяє та характеризує суб’єкти міжнародного права, дипломатичні шляхи визнання новоутворених держав та урядів, проблемні моменти організації міжнародних відносин, оцінює діяльність Ліги Націй, а також аналізує посередницькі і судові способи розв’язання міждержавних конфліктів.

Зміст базових елементів, типових форм та категорій організації людського суспільства О. Ейхельман розкриває у праці під назвою “Соціологія: суспільство та держава”. Особливе місце у ній відведено проблемі взаємовідносин публічно-правової влади із суспільством у цілісному державному організмі, а також розвитку міжнародного спілкування у системі міждержавних відносин [9, ф. 3882, оп. 1, спр. 1, арк. 4-5]. У рукописах також залишилися такі праці, як “Принцип і державна форма демократії”, “Завдання і методи науки адміністративного права”, “Установча влада та відділення окремих підлеглих їй властей”, “Виконавча влада взагалі (управління) і внутрішнє цивільне управління (адміністрація) як власний відділ у ній, включно з адміністративною юстицією”, “Державна служба”, “Програми для складання повного свода законів для звільненої України” та ін. [2, с. 134].

Достеменно відомо, що О. Ейхельман працював над ґрунтовним науковим дослідженням, яке присвячував основним питанням державного і адміністративного права, кримінального права і судоустрою. Автор обґрунтував необхідність впровадження реформ, які б відповідали реальним потребам часу і наявній національно-державницькій ідеології. Так, наукова розвідка під назвою “Про майбутні реформи” висвітлювала сферу різних проблем, а саме: 1) етичну та раціональну вартість індивіда в суспільно-державному устрої; зміст конституційно-правової державності та її культурно-соціальні цілі; зверхність установчої влади та її суверенність; судовий захист норм державної конституції та розширення їхнього обсягу; 2) систематично-принципові зміни у формуванні народно-представницької інституції відповідно до загальнодержавного і громадського устрою; децентралізацію законодавчої влади в державі; 3) політичну самостійність виконавчої влади та розвиток парламентаризму; 4) поширення компетенції у самостійності прийняття рішень судами і судьями у призначенні вироків; принципів зміни в системі способів покарання; наближення судових установ до народних мас; введення доцільних і раціональних спрощень у судовому процесі; 5) розроблення механізмів контролю за діяльністю вищих публічно-правових

інституцій у законодавстві та управлінні (включаючи самоврядування); 6) особливості унітарного та федеративного державно-територіального устрою країни та шляхи їхньої трансформації, відношення до міжнародно-правового порядку; 7) політичне самовизначення національних груп і національних меншин [9, ф. 3882, оп. 1, спр. 1, арк. 4].

Отже, свої наукові пошуки О. Ейхельман присвятив дослідженню різних складових політичної системи суспільства та їхньому правовому оформленню. З-поміж них виділимо наукові роботи, що розкривають принципи і зміст міждержавних відносин, проблеми організації державного управління, реформування органів місцевого самоврядування, розвиток правових і соціальних відносин у суспільстві, обґрунтування федеративних ідей державного устрою тощо. Окреслені наукові напрями були пріоритетними для О. Ейхельмана як в доеміграційний, так і в еміграційний період. Перебуваючи за кордоном, учений, на відміну від попереднього періоду, більше цікавився проблемами українського державного будівництва, питаннями розподілу влади і обґрунтування повноважень її установчої гілки. Аналіз його праць засвідчує пріоритетність ідей демократизму, європейських форм державної організації. Однак цілковите завершення і розкриття вони змогли отримати лише в еміграції, що пояснюється цілою низкою політичних та історичних особливостей цієї епохи. Наукові дослідження ґрунтувались на критичному переосмисленні світоглядних ідей відомих науковців, а також на аналізі державної практики як часів царської влади, так і періоду УНР. Іншою важливою ознакою наукових праць О. Ейхельмана, написаних в еміграції, є їхня безпосередня адаптація до українських умов, а також їхня перспективність в умовах незалежної України. Учений неодноразово наголошував на можливості поступової виваженої апробації його пропозицій у державній практиці, подальшого їх вдосконалення і широкого втілення у процес українського державного будівництва.

Місце збереження багатьох праць ученого сьогодні є невідомим. З огляду на це, перед сучасними науковцями постає завдання глибокого дослідження науково-теоретичної спадщини О. Ейхельмана, оприлюднення змісту неопублікованих праць ученого, присвячених теоретичним проблемам державного будівництва. Водночас незаперечним є той факт, що О. Ейхельман здійснив чималий вплив на розвиток української політичної науки, утвердження ідеї національної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія української юридичної думки: В 10 т. / Редкол.: Ю. С. Шемиченко (гол.) [та ін.]. – К.: Вид. дім “Юридична книга”, 2004. – Т. 8: Міжнародне право – 2004. – 586 с. /
2. Дністрянський С. Українці – професори права / С. Дністрянський, В. Старосольський // Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів. – Львів: Накладом Товариства: Союзу Українських Адвокатів у Львові, 1934. – С. 126–145. 3. Драгоманов С. Пам’яті проф., д-ра О. Ейхельмана / С. Драгоманов // Львівські вісті. – 1943. – 1 грудня. 4. Заблоцька Л. Г. Ейхельман Отто Оттович / Л. Г. Заблоцька. – В кн.: Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: “Укр. енцикл”, 1999. – Т. 2. – С. 320.
5. Извлечения из протоколов заседаний Совета университета Св. Владимира. 27 августа 1882 г. // Университетские известия. – К.: Университетская типография, 1882. – № 7. – С. 49–81.
6. Клунний П. Наукова діяльність О. Ейхельмана / П. Клунний // Суспільство. – Прага, 1926. – Ч. III–IV. – С. 174–177. 7. Левенець Ю. Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XX століття) / Ю. Левенець. – К.: Стило, 2001. – 585 с. 8. Студент. Проф. Оттон Ейхельман (3 нагоди 50-тя науково-літературної діяльності) / Студент // Наша Громада. – Подєбради: Українська Академічна Громада при У. Г. А., 1926. – Ч. 1–2 (27–28). – С. 28–33. 9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. 10. Яковлів А. Наукова праця української еміграції в галузі права // II Український науковий з’їзд в Празі / А. Яковлів. – Прага: Український академічний комітет для міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй, 1934. – С. 107–112. 11. Яневський Д. Політичні системи України 1917–1920 років: спроби творення і причини поразки / Д. Яневський. – К.: Дух і література, 2003. – 767 с.